

Demográfiai trendek és biztonsági hatásaik

Napjainkban a biztonsági tanulmányok egyik legfontosabb kutatási területe a globális népesség változása és a (túl)népesedés által generált biztonsági kihívások. Fajunk lélekszámának és igényeinek – édesvíz-, termőföld-, élelmiszer-, illetve nyersanyag- és energiafelhasználása – robbanásszerű növekedése bolygónk legnagyobb problémája, amely már eddig is az ökoszisztéma súlyos mértékű pusztulását okozta, és – számos mérvadó nemzetközi kutatócsoport szerint – teljes megsemmisülésével fenyeget.¹ Kutatók ezrei vizsgálják, hogy

- mekkora lélekszámot – és milyen életszínvonalon – tud Földünk fenntartható módon eltartani, és hogyan;
- mikor érhet véget a globális népesség növekedése;
- milyen biztonsági kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket okoz az emberi faj gyors lélekszám-növekedése.

Ember és természet kapcsolata, az emberi népességnövekedés története

Az emberiség története folyamán az ókortól, azaz a mezőgazdaság kialakulásától fogva megfigyelhető egy lassú, fokozatos – időről időre népességfogyással tarkított – lélekszám-növekedési folyamat. Az eszközhasználó ember bolygónk „csúcsragadozójaként” – a többi fajhoz képest – jobban megbirkózott a klimatikus és egyéb változásokkal, a természeti erővel. Ősünk már a tűz használatával, de még inkább az öntözés „feltalálásával” elkezdte a természetes környezetet saját igényei szerint átalakítani. A népesség növekedésének olyan „szűk keresztmetszetek” állítottak akadályt, mint az adott technológiai színvonalon, az adott földrajzi környezetben előállítható maximális élelmiszer-mennyiség, illetve a korszak higiénés és egészségügyi viszonyai. Évezredek óta – természetesen jelentős regionális eltérésekkel – megfigyelhető volt egyfajta ciklikusság, az adott térség népessége addig nőtt, amíg meg nem haladta a technológiailag fenntartható szintet, vagy valamilyen természeti katasztrófa, illetve a klíma gyors változása meg nem változtatta a környezeti viszonyokat. Ez az állapot – egy-egy mezőgazdaságilag kedvezőtlen időjárású évet követően – éhínséget, ezzel összefüggően államok közötti és/vagy államokon belüli – erőforrásokért vívott – fegyveres konfliktusokat okozott, amelyeket gyakran különféle – a legyengült állapotú lakosságra nézve katasztrofális hatású – járványok is kísérték. Ez a Földünk egész élővilágát jellemző „természetes szelekció” (ha valamelyik faj túlságosan elszaporodott, akkor a természet, ragadozók,

¹ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC): Climate Change 2021: The Physical Science Basis. IPCC AR6 WGI (2021. augusztus 7.).

vírusok, baktériumok vagy erőforráshiány – táplálék, víz hiánya – formájában helyreállította az egyensúlyt) az ember esetében is hatékonyan működött mindaddig, amíg az emberiség szert nem tett olyan tudásra, technológiai fejlettségre, amely révén képessé vált átlépni a fentebb említett korlátozó tényezőkön. Az emberiség az első folyamvölgyi társadalmak, államok kialakulása óta egyre hatékonyabban alakította át – nem mindig előnyére – a környezetét, próbált úrrá lenni a természet erőin, ám ez csak az ipari forradalom után vált igazán nagyléptékűvé, illetve az egész ökoszisztémát és a földi klímát megváltoztató tevékenységgé.²

A hatékonyabb földművelés érdekében végzett tevékenység negatív hatásai – legyen szó akár a túllöntözésből adódó szikesedésről vagy az erdők kiirtása miatti mikroklíma-változásról, elsivatagosodásról, esetleg fokozott árvízveszélyről – évezredek óta kísérőjelenségei az ember léteztérformáló tevékenységének. Az ipari forradalomig azonban ezek a negatív tényezők csak egy-egy kisebb területen alakították át a természetes környezetet, míg az 1800-as évektől megindult a Föld ökoszisztémájának egyre gyorsuló és – a tudományos közösség többsége szerint – emberi hatásra történő változása. A szárazföldi területek háromnegyedét, a világtengernek pedig kétharmadát érintette negatívan az emberi tevékenység. A folyamvölgyi társadalmak kialakulása óta bolygónk elveszítette erdős területei és korallzátonyai felét, a mocsarak 70%-a tűnt el, a nagy folyók kétharmadának vízjárását pedig gátak szabályozzák. Legkevesebb egymillió faj pusztult ki az emberi tevékenység következtében, többségük az utóbbi évtizedekben. Eddig (2021) kétmilliárd hektár termőföld degradálódott (roncsolódott, pusztult le) súlyosan az emberi tevékenység következtében, ami évente tizenkétfélmilliárd hektárral növekszik. 1,3 milliárd ember él már napjainkban is olyan területen, ahol a termőföld lényegében alkalmatlan alapvető igényeik kielégítésére.³

Időszámításunk előtt 5000-ben nagyjából ötmillió fő körül lehetett fajunk lélekszáma. A folyamvölgyi társadalmakkal, a magas civilizációk megjelenésével – elsősorban a stabilabb élelmiszer-ellátás miatt – felgyorsult a népesség növekedése, amely időszámításunk előtt 500 körül érthette el a százmillió, háromszáz évvel később pedig a százötvenmillió főt. A kutatók 170 és 400 millió közé becsülik az emberiség lélekszámát időszámításunk kezdetén, a legelfogadottabb a 250-300 millió fő. A 2. századtól egészen az ezredfordulóig kétszázmillió (plusz-mínusz pár tízmillió) körül mozgott ez a szám. Újabb növekedési ciklust követően 1340-ben a világ népessége 440-450 millió fő körül lehetett, ezt követően azonban a nagy pestisjárvány (a fekete halál), több hatalmas éhínség, illetve számos háború következtében 1400-ban már csak körülbelül 350 millió lakosa volt Földünknek. (A járvány a legsűrűbben lakott ázsiai és európai területeket érintette. Európában például egyes sűrűn lakott térségekben – Észak-Itália, Németalföld – a lakosság közel kétharmada esett áldozatul a pandémiának.) A félmilliárd főt valamikor 1500 és 1650 között lépte át bolygónk lélekszáma. (A növekedést

² Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, előregedés és nemi aránytalanságok. In Tálas Péter et al.: *A globalizált világ kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 17–18.

³ United Nations Environment Programme – World Economic Forum – Economics of Land Degradation Initiative – Vivid Economics: State of Finance for Nature: Tripling Investments in Nature-Based Solutions by 2030. Nairobi, United Nations Environment Programme, 2021. 10.

ezúttal az amerikai indiánok jelentős részének kiirtása – nagyrészt az Európából behurcolt fertőző betegségek révén – fékezte le.)⁴

Az ipari forradalommal az emberiség minőségileg teljesen új termelési és társadalmi rendszert hozott létre, amely – régióként és történelmi koronként más módon – túlterhelte a Földet. A legszembetűnőbb a népesedés egyre gyorsuló ütemű növekedése, amely hatványozott természetpusztítással és környezetszennyezéssel járt együtt. A népességre-robbanás azonban gyökeresen másként zajlott le a világ különböző térségeiben. A fejlett régiókban (Európa, Észak-Amerika, Japán, Ausztrália, Új-Zéland), ahol a kedvező körülmények kialakulása a saját – vagy az anyaországi – több évszázados gazdasági, tudományos és társadalmi fejlődés következménye volt, a gyors növekedés után hamar stabilizálódott egy közel egyensúlyi állapot, amely napjainkra – legalábbis a legtöbb ország esetében – már egyértelműen fogyásba ment át (azaz a jobb életfeltételek és egészségügyi ellátás hatására lecsökkenő halálozást két-három generáció alatt „követte” a születések számának csökkenése is⁵).

A harmadik vagy (nem teljesen találó néven) fejlődő világ országaiban, ahol a körülmények – működő állam, közbiztonság, egészségügy, élelmiszer- és ivóvízellátás stb. – még mindig nem feltétlenül ideálisak a lakosság számára, a gyors népességnövekedés csak nagyon nehezen csengett, cseng le. Itt a növekedés külső impulzusok – nyugati orvostudomány (védőoltások, gyógyszerek), külső élelmiszersegélyek stb. – hatására indult be, s nincs, vagy csak nagyon lassan alakul ki a társadalom fejlődéséből adódó „fékezési mechanizmus”. Az a legnagyobb probléma, hogy ebben az esetben arányaiban sokkal több emberről van szó, ezért ennek következményei – abszolút számokban mérve is – látványosabbak. Fontos leszögezni, hogy népesedési szempontból mind a fejlett, mind a fejlődő világ kategóriát elég tágan kell kezelni. Természetesen óriási különbségek vannak mondjuk a szubszaharai Afrika államai, illetve a Kínai Népköztársaság népesedésének jellemzői között. S nemcsak földrajzi régiók szerint vannak jelentős eltérések, hanem egy adott országon belüli társadalmi csoportok között is. Oroszország népessége például látványosan csökken (azaz követi a fejlett világ tendenciáit), ugyanakkor rosszabb életkörülmények között élő muzulmán vallású kisebbségének lélekszáma gyorsan nő. A harmadik világra jellemző népesedési tendenciák tehát a legfejlettebb országok társadalmában is megfigyelhetők, például a törökök között Németországban és Ausztriában, az arabok és a szubszaharai afrikaiak között Franciaországban, vagy az indiaiak és pakisztániak között az Egyesült Királyságban. De ugyanígy a romák (cigányok) között Magyarországon és általában Kelet-Közép-Európában.⁶

Az ipari forradalom kezdetben csak a fejlett országokat érintette, így hatásai is csak fokozatosan, az európai és észak-amerikai gazdasági centrumokból kiindulva jelentkeztek. Ugrásszerűen változott meg a lakosság életszínvonala, a jobb egészségügyi ellátás, a csatornarendszer, a bőségesebb és kiszámíthatóbb táplálkozás – amit a közlekedés

⁴ Kaiser (2021): i. m. 18. és Worldometer: World Population by Year (é. n.); továbbá United States Census Bureau: Historical Estimates of World Population (2021. december 16.).

⁵ Kaiser (2021): i. m. 18.

⁶ Kaiser (2021): i. m. 18–19. és L. Rédei Mária: *Demográfiai ismeretek*. Budapest, Reg-Info, 2006. 53–55.

és a kommunikáció forradalma (vasút, burkolt közutak, távíró, telefon stb.) tett lehetővé – jelentős mértékben javította az emberek életminőségét, ezzel együtt növelve várható élettartamát. A természetes halálozás (mortalitás) csökkent, a születések száma (fertilitás) viszont egy ideig még magas maradt. Az ipari forradalom előtt egy nő általában – már ha túlélte az első szülést – tíz-tizenkét gyermeket szült, akik közül kettő-négy ha megélte a felnőttkort. A viktoriánus kori Angliában ugyanez a szám általában kilenc-tíz volt. A nyugati világban azonban ez a népesedésrobbanás hamar, két-három generáció alatt lecsengett: a nők egyre kevesebb gyermeket vállaltak, elterjedt a születésszabályozás. A 20. században pedig már a nőknek is munkájuk, karrierjük lett. Jogaik és előmeneteli lehetőségeik lényegében (bár azért még nem teljesen) azonosakká váltak a férfiakéval, a korábbi korok nőideálja – legyen jó anya, vezesse a háztartást, járjon templomba – egyre kevésbé hatott a társadalmakra.⁷

Egészen a 20. századig a gyerek, illetve az unoka – különösen a szegényebb családoknál – már nyolc-tíz éves korától munkaerőnek számított, illetve egyfajta egyéni társadalombiztosítás volt: olyan valaki, aki gondoskodott a szüleiről, nagyszüleiről, miután azok már képtelenné váltak önmaguk ellátására. A fejlett országokban kialakuló nagy szociális ellátórendszerek, különösen a társadalom- és nyugdíjbiztosítás azonban megváltoztatta ezt, azokról is gondoskodva, akiknek nem lehetett gyerekük, vagy – az esetek egyre nagyobb részében – nem is nagyon akartak. A nyugati világ problémái népesedési szempontból napjainkra gyökeresen megváltoztak, társadalmak előregedtek és fogytak (kevesebb a születések, mint az elhalálozások száma). Az arányaiban nagyon sok nyugdíjas eltartása óriási terheket ró a nagy állami ellátórendszerekre, hiszen a növekvő nyugdíjkiadások mellett az egészségügy terhei is egyre jelentősebbek. Az úgynevezett jóléti államok működése ma már lényegében elképzelhetetlen munkaerőimport – azaz bevándorlás – nélkül. Mérhető munkaerő-feleslege pedig elsősorban a harmadik világ országainak van, ahol egyébként meg is van a kivándorlási hajlandóság. (Korábban is léteztek hatalmas életszínvonalbeli különbségek bolygónk egyes térségei között, de akkor nem állt rendelkezésre az információ, azaz nem lehetett tudni, hogy máshol jobb az élet. Mások voltak a közlekedési és közbiztonsági viszonyok is, így az emberek nem egyénileg, hanem inkább nagyobb csoportokban – család, nemzetség, törzs – indultak útnak, ahogyan mi, magyarok is érkeztünk a Kárpát-medencébe.)⁸

A harmadik világ népesedési folyamatai teljesen máshogy alakultak, alakulnak, mint a fejlett országok esetében. Nem folyamatos belső fejlődés, hanem kívülről érkező impulzusok – elsősorban a gyarmatosításhoz köthetően – indították be a népesség gyors növekedését, így a nyugati világban meglévő gátló mechanizmusok nem működtek, és az országok jelentős részében lényegében ma sem működnek. (A gyarmati hódítás kezdetben mindenhol hatalmas véráldozatokat követelt az alávett népektől, ám a 20. század kezdetére a nyugati tudomány vívmányai – főleg az egészségügy területén – elérték a fejlődő világ lakosságát is.) Az eredmény döbbenetes, lényegében kezelhetetlen globális népességnövekedés lett. A harmadik világ országaiban uralkodó viszonyok többségéért

⁷ Kaiser (2021): i. m. 19.

⁸ Kaiser (2021): i. m. 19–20.

azonban már nem lehet a fejlett országokat hibáztatni. A legtöbb egykori gyarmat már legkevesebb fél évszázada önálló állam, a kialakult állapotok így leginkább – tisztelet a kivételnek – a korrupt, despotikus és gazdaságilag tökéletesen dilettáns vezetők „eredményének” tekinthetők. A gyarmatosítók legfőbb felelőssége kétségtelen abban, hogy élehetetlen, mesterséges határok közé zárt országokat hagytak maguk után, ám az azóta eltelt évtizedek összes hibájáért nem lehet csupán őket kárhóztatni. Természetesen ugyanez nem mondható el a különféle multinacionális cégekről: az általuk folytatott, elsősorban az érintett államok nem éppen tisztességükről ismert vezetőinek megvásárlásán alapuló, kizárólag a profitmaximalizálásra törekvő tevékenység – az esetek jelentős részében – valóban rendkívül hátrányosan érinti a harmadik világ országainak gazdaságát, s lényegében konzerválja a népességrobbanás egyik fő okát, a mélyszegénységet.⁹

A probléma többoldalú. A fejlett nyugati egészségügy, főleg a különféle védőoltások jelentősen csökkentették a természetes halálozási arányokat. A születések száma azonban lényegében alig változott, aminek szintén több oka van. Az első ezek közül a nők továbbra is rendkívül kedvezőtlen társadalmi helyzete. A harmadik világ legnagyobb részében ugyanis a női szerep továbbra is tradicionális: szülj sok gyereket és vezesd a háztartást. A lányoknak sok helyen esélyük sincs tanulni, holott napjainkra már egyértelműen bebizonyosodott: minél tovább tanul egy nő, annál később vállal gyermeket, és annál kevesebbet. Emellett a harmadik világ országai nem szorúlnak rá arra, hogy a nőket is bevonják a termelésbe – akkora a munkanélküliség, hogy a férfiak jelentős része sem dolgozik. Ezen országok nagy részében ismeretlenek a nyugati típusú ellátórendszerek, a társadalombiztosítás itt még mindig úgy működik, hogy legyen sok gyereked, majd ők – legalábbis azok, akik túlélnek – gondoskodnak rólad, ha megöregszel.¹⁰

A népesedés legfontosabb mérőszáma a fertilitási ráta, amely azt mutatja meg, hogy egy nőnek átlagosan hány gyermeke születik az adott országban. 2021-ben (mint már évek óta) Niger fertilitási mutatója a legmagasabb a világon, itt a nők átlagosan 6,91 gyermeket szülnek életük során. A második helyen álló Angola esetében ez az érték már „csak” 5,9. A lista első húsz országa közül csak kettő nem szubszaharai afrikai, a tizennegyedik Afganisztán (4,72), illetve a tizenhetedik Szudán (4,66). Az afrikai országok többségében a fertilitási mutató 3,5 fölött van, míg az európai országokban 1,3 és 2,0 között mozog. Két ország kivétel csupán: Franciaország (2,04), illetve a Feröer-szigetek (2,3). Magyarország esetében ugyanez a mutató 1,48, amivel a CIA¹¹ által kiadott *The World Factbook* „ranglistán” a 208. helyen állunk, ugyanakkor az európai országok között a középmezőnyhöz tartozunk. (Egy nőnek – statisztikailag – 2,3 gyermeket kell szülnie ahhoz, hogy a társadalom lélekszáma szinten maradjon. Minél magasabb ez az érték, annál gyorsabban nő a népesség. Ha pedig messze elmarad a 2,3-tól, akkor gyorsan fogy a társadalom.) A legalacsonyabb fertilitási mutatóval a legfejlettebb ázsiai országok, Japán (1,28 – 218. hely), Szingapúr (1,15 – 225. hely) és Dél-Korea (1,09 – 226. hely)

⁹ Kaiser (2021): i. m. 20–21.

¹⁰ Kaiser (2021): i. m. 22.

¹¹ Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség, az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb, legismertebb nemzetbiztonsági szolgálata.

rendelkeznek.¹² Az ENSZ adatai szerint 1965 óta folyamatosan csökken a globális fertilitás. Míg 1960 és 1965 között átlagosan 5,02 volt ez az érték, addig 2015 és 2020 között már csak 2,47. Azaz a globális népesség növekedése folyamatosan lassul. Azonban ha csak a legfejlettebb, illetve a legszegényebb országok adatait nézzük, akkor máris sokkal aggasztóbb a kép. Előbbiek esetében az 1950 és 1955 közötti 2,84-es fertilitás már az 1970 és 1975 közötti időszakra 2,18-ra csökkent, azaz azóta fogy a népességük. A csökkenés pedig egyenesen katasztrofális mértéket öltött napjainkra, hiszen 2015 és 2020 között már csak 1,64 volt a legfejlettebb országok fertilitási átlagértéke. A legszegényebb országok esetében viszont az 1950 és 1955 közötti 6,53-as érték az 1965 és 1970 közötti időszakra 6,76-ra nőtt, majd ugyan azóta csökken, de még 2015 és 2020 között is 4 volt. Azaz bolygónk legszegényebb államaiban még mindig gyorsan gyarapszik a népesség.¹³

A népesedési ütem másik fontos mérőszáma azt mutatja meg, hogy egy adott társadalomban hány évesen szülik meg első gyermeküket a nők. Az európai országokban erre 24–32 éves kor között kerül sor, ezen belül is az országok többségében 28 és 31 év között, s az sem véletlen, hogy a legalacsonyabb életkor Albániában (24,8 év) és Moldovában (25,2 év) mérhető, a legmagasabbak pedig Olaszországhoz és Liechtensteinhez (31,3 év), illetve San Marinóhoz (31,9 év) köthetők. A legidősebben Dél-Koreában szülnék először a nők, 2019-ben ez átlagosan 32,3 éves kort jelentett. Magyarország – sajnos – itt követi a legfejlettebb országok trendjeit: 2019-ben nálunk is 28,3 év volt az először szülő nők átlagéletkora. Az afrikai (különösen a szubszaharai) és a közép-amerikai országok többségében, valamint egyes közép- és délkelet-ázsiai társadalmakban a nők 18–22 éves korukra már anyákká válnak, azaz sokkal rövidebb a népesedési ciklus. A legalacsonyabb értékek Csádhoz (18,1 év), Bangladeshez (18,6 év), illetve Malawihoz és Libériához (19,1 év) köthetők, de a szubszahari Afrika országainak többségében sem érik el a húsz évet.¹⁴ Mit jelentenek ezek az adatok (első szülés kora, illetve fertilitás)? Egy egyszerű példával lehet ezt szemléltetni: ha veszünk egy 40 éves nigeri és egy 40 éves magyar nőt, akkor a nigerinek hét-nyolc gyermeke és három-hat unokája, míg a magyarnak egy, maximum két gyermeke van.

Paradox módon a különféle államok közötti, illetve az egyes államokon belüli fegyveres konfliktusok is népességnövelő hatással járnak: minél nagyobb a létbizonytalanság, annál nagyobb a „reprodukciós hajlandóság”. Jó példa erre Afganisztán esete. 1973-ban, amikor Zahir sahot puccsal eltávolították a hatalomból, a közép-ázsiai országnak még „csak” 12,1 millió lakosa volt. Ezt követően polgárháború, szovjet megszállás és tíz év háború, újabb polgárháború, amerikai megszállás, majd kivonulás és közben végig polgárháború következett. S mindezek ellenére – vagy éppen ezért – 2020 júliusára már 38,9 millió lakosa volt az országnak, úgy, hogy közben milliók haltak meg, és további milliók menekültek el Afganisztánból.¹⁵

¹² CIA: The World Factbook: Total Fertility Rate – Country Comparisons (é. n. d).

¹³ United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division (UN DESA PD): World Population Prospects: 2019 Revision. New York, United Nations, 2019.

¹⁴ CIA: The World Factbook: Field Listing – Mother’s Mean Age at First Birth (é. n. b).

¹⁵ UN DESA PD (2019): i. m.

Az első egymilliárd főt 1804 körül érte el a Föld népessége, a másodikat 1927 táján, azaz 123 év elteltével. A kettőről négy milliárdra történő robbanáshoz már elég volt 47 év is. Négyről nyolcra – várhatóan – fél évszázadra lesz szükség. A 20. század második felében gyorsult fel igazán ez a folyamat. 1959-ben még csak 3 milliárd lakosa volt a Földnek, 1999-re ez a szám a kétszeresére nőtt. A globális népesség kettőről három milliárdra növekedéséhez 33 év kellett (1927 és 1959 között), amiben nyilván szerepet játszott a második világháború fékező hatása is. Az elkövetkező milliárdok azonban gyorsan követték egymást, 1974-re már négy milliárdan, 1987-re ötmilliárdan, 1999-ben pedig hatmilliárdan éltünk a Földön, s 2011-re elértük a hétmilliárd főt (tizenöt, tizenhárom, illetve tizenkét-tizenkét év alatt). 2022–2023-ra várhatóan nyolcmilliárd lakosa lesz bolygónknak, s 2036–2037-re elérhetjük a kilencmilliárdos lélekszámot is. A tízmilliárd főt 2057–2058 körül érheti el a Föld népessége, kérdés, hogy el tud-e ekkora embertömeget viselni/tartani a bolygó. Ami viszont biztos, hogy 1804 és 2011 között, azaz 207 év alatt az emberiség lélekszáma meghétszereződött, s ez komoly biztonsági kockázatokat, kihívásokat és fenyegetéseket jelent Földünk valamennyi országa és lakója számára.¹⁶ A népesség gyors növekedésével ugyanis csökkent a rendelkezésre álló élettér, azaz az egyes emberek természeti erőforráshoz (édesvízhez és termőföldhöz) való hozzáférése. Míg 1950-ben Földünk lakott kontinenseinek minden egyes négyzetkilométerére 19,5 lakos jutott, 2020-ra ez a szám 59,9 főre emelkedett.¹⁷

A globális népésedés jelenlegi helyzete és jövőben várható trendjei

A világ népessége 2021 júliusában megközelítőleg 7,8–7,9 milliárd fő volt.¹⁸ (A Föld szárazföldi területének minden négyzetkilométerére – beleértve az Antarktiszot is – közel 49 lakos jutott.) Bolygónk klimatikus és egyéb szempontok alapján leginkább lakható területei azonban már napjainkban is olyan mértékben túlterheltek, hogy az helyenként (Kína, India, Banglades, Niger stb.) teljes környezeti pusztulással fenyeget. A százalékos növekedés ugyan már fél évszázada folyamatosan csökken, de abszolút értékben mérve nem ennyire pozitív a helyzet. Az 1965 és 1970 közötti időszak évi 2,05%-os növekedése évente átlagosan 75 millió fővel gyarapította bolygónk népességét ebben az öt évben. 2019 és 2020 között már alig több mint 1% volt a Föld népességének változása, viszont ez abszolút értékben még mindig 81 millió főt jelent. Azaz 2020. július elsején több mint nyolc „magyarországnival” voltunk többen, mint egy évvel korábban. Ez már kétségtelenül kevesebb, mint az abszolút csúcsnak tekinthető 1988, amikor 1,8%-os növekedés nyomán közel 93 millió lakossal lett több a Földön. Becslések szerint 2045 és 2050 között érhetjük el az ötvenmilliós növekedési szintet, amely már csak kevéssel haladja meg az évi

¹⁶ Kaiser (2021): i. m. 22–23.; UN DESA PD (2019): i. m.

¹⁷ UN DESA PD (2019): i. m.

¹⁸ United States Census Bureau: International Database: World Population Estimates and Projections (2021. december 21.); illetve a UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

0,5%-os gyarapodást. 2021-ben másodperceként majdnem három fővel, percenként 154, óránként 9280 és naponta közel 223 ezer fővel növekedik a globális népesség.¹⁹

A legtöbb mértéktartó előrejelzés szerint a Föld népességének növekedése valamikor a század végére fog megállni, vélhetően 10-11 milliárd fő körüli lélekszámmal. Az ENSZ szerint 2100-ban 10,9 milliárd fős lesz bolygónk lakossága.²⁰ Nagy kérdés, hogy ez a nép-tömeg hogyan és főleg miből fog megélni, tekintettel a folyamatosan szűkülő erőforrásokra. Sohasem szabad feledni, a Föld lényegében egy zéró összegű játék színhelye. A rendelkezésre álló édesvíz-, termőföld- és a többi készletek ugyanis nem nőnek a népességgel együtt, inkább pusztulnak, fogynak. Lehet persze bízni a technológiai fejlődésben, olyan új megoldásokban – például a génmódosított növény- és állatfajtákban –, amelyek kevesebb erőforrásból is képesek több termést elérni, de ezeket a legszegényebb országok (ahol a legnagyobb lenne rá az igény) aligha képesek maguknak megengedni. A természetes környezet folyamatos erodálásában már régen nem csak a fejlett világ főleg ipari eredetű környezetszennyezése okolható, nem kis szerepe van benne a harmadik világ oktanlan és önpusztító gyakorlatának (túlöntözés, túllegeltetés, erdőirtás, rövid távú gazdálkodás, bányászatból eredő környezetszennyezés, háborús hatások) is.²¹

A harmadik világ népességrobbanása hatalmas belső társadalmi feszültségeket, problémákat generál. A társadalmaknak sokszor kezelhetetlen arányú, a lakosság 30%-át meghaladó létszámú – extrém esetekben a teljes népesség közel felét kitevő – gyermekkel kell boldogulniuk (a szubszaharai Afrika szinte minden országára igaz a 40%-nál magasabb arány). A túl sok gyermeket nem tudja felvenni az oktatási rendszer, az egészségügy, s esélyük sincs arra, hogy elérve a felnőttkort munkát találjanak. Ezekben a társadalmakban kódolva van a radikalizálódás, az erőforrásokért vívott, az etnikai és a vallási konfliktusok. A probléma súlyosságát néhány (2021. júliusi statisztikákon alapuló) adat jól igazolja: Ekkor India 1339,3 millió fős népességéből 349,9 millió (26,3%) volt 14 éves vagy annál fiatalabb korú, a lakosság átlagéletkora pedig 28,7 év volt. A legnépesebb afrikai ország (s egyben a világ hatodik legnépesebb állama), Nigéria 219,5 milliós lakosságából 89,2 millió volt a gyermek (41,7%), a lakosság átlagéletkora pedig 18,6 év volt. A már említett Afganisztán 37,5 milliós népességéből 14,9 millió volt gyermek (40,6%), az átlagéletkor pedig 19,5 év volt. A Gázai övezet 1,96 milliós lakosságából pedig 816 ezer (42,5%) volt a gyermek, 18 éves átlagéletkor mellett. A legkatasztrofálisabb mutatói e tekintetben is Nigernek vannak, hiszen 23,6 milliós népességéből 11,5 millió (50,6%) volt a gyermek, az átlagéletkor pedig mindössze 14,9 év volt. Hogy vegyünk egy példát a fejlettebb országok közül, nézzük meg hazánk adatait: Magyarország 9,7 milliós népességéből alig több mint 1,4 millió fő volt 14 éves vagy ennél fiatalabb (14,5%), a lakosság átlagéletkora pedig 43,6 év volt.²² A probléma globális méretét jól jelzi, hogy 2020-ban – az ENSZ adatai szerint – a Föld teljes, 7,8 milliárd fős népességéből közel kétmilliárd fő (25,4%) volt 14 éves vagy annál fiatalabb, 3,8 milliárd (49%) pedig fiatalabb

¹⁹ UN DESA PD (2019): i. m.

²⁰ UN DESA PD (2019): i. m.

²¹ Kaiser (2021): i. m. 24–25.

²² A CIA (é. n. a): i. m. adatai alapján.

volt 30 évnél. Bolygónk lakosságának átlagéletkora 30,9 év volt ekkor, ám a legkevésbé fejlett országok esetében ez csak 20,3 év, míg a legfejlettebbek esetében 42 év volt.²³ A világ „legöregebb” országa 2020-ban – az adóparadicsom Monacót nem számítva – Japán volt, amelynek 124,7 millió lakója közül mindössze 12,5% a gyermek (15,7 millió fő), az átlagéletkor pedig 48,6 év volt. Az ország népességének több mint 29%-a már betöltötte a 65. életévét,²⁴ s ott él bolygónk 100 évnél idősebb lakosainak közel 15%-a.²⁵

A (túl)népesedést fokozza, hogy folyamatosan nő a születéskor várható élettartam is. 1950 és 1955 között a legfejlettebb országokban született csecsemők esetében ez az érték 64,8 év volt, amely a 2020 és 2025 között született (születendő) gyermekek esetében már 81,5 évre nőtt. A fejlődő világ országai itt lényegében felzárkóztak a fejlettek adataihoz, hiszen míg az azokban 1950 és 1955 között született csecsemők esetében 42,6 év volt a várható élettartam, addig a 2020 és 2025 közötti időszakra ez az adat már 71,4 évre nőtt (azaz a több mint 22 évnyi különbség tízre csökkent). Az ENSZ előrejelzései szerint a születéskor várható élettartam mind a fejlett, mind a fejlődő országokban lassan és folyamatosan növekedni fog a század végéig, előbbiek esetében 90, utóbbiak esetében 80,6 évre. A globális „öregedés” egy idő után természetesen kihatott a népesség átlagéletkorára is. Míg 1950-ben az emberiség átlagéletkora 23,6 év volt, ez a mutató 1970-re – a gyors népességnövekedés miatt – 21,5 évre csökkent, de azóta ismét növekszik: 2000-ben 26,3, 2020-ban már 30,9 év volt. Az öregedés tehát globális jelenség. A különbségek persze továbbra is jelentősek maradtak, hiszen a 2020-ban a Közép-afrikai Köztársaságban születettek átlagosan és várhatóan 56,7, míg a japánok 84,4 évig fognak élni. Magyarország esetében 76,6 év az ENSZ-előrejelzés.²⁶

Az öregedés legalább akkora probléma a fejlett világ országai számára, mint a robbanásszerű népességnövekedés a fejlődő világnak. Említettük a társadalmi ellátórendszerek túlterhelését. Egyre több nyugdíjast kellene eltartani egyre kevesebb aktív korúnak. A probléma nemcsak Japánt érinti, hanem a legfejlettebb ázsiai országokat és Európa államainak többségét is. 2021 júliusában Németországban 47,8, Olaszországban 46,5, Franciaországban 41,7, míg Nagy-Britanniában 40,6 év volt a lakosság átlagéletkora.²⁷

Az öregedés – ha hatásait nem ellensúlyozza egy nagy fokú migráció – egyet jelent a társadalom gyors fogyásával. Az ENSZ előrejelzése szerint például Japán népessége 2020 és 2050 között 20,7 millió fővel (126,5 millióról 105,8 millióra) fog csökkenni, az Oroszországi Föderációé pedig 10,1 millióval (145,9 millióról 135,8 millióra). Japán esetében ez a 2020-as népesség 16,3%-ának, Oroszország esetében pedig 7%-ának elvesztését jelenti. Abszolút értékben ennél is többel, 36,9 millió fővel fog Kína népessége csökkenni (1439,3 millióról 1402,4 millióra), de ez a fogyás a 2020-as népességnek mindössze 2,6%-át teszi ki. Arányaiban Bulgária népességében várható a legnagyobb csökkenés, közel 22,4%-os (majdnem 1,6 millió fő), ezt követi Litvánia 22,1%-kal (0,6 millió fő), Lettország 21,6%-kal (0,4 millió fő), Ukrajna 19,5%-kal (8,5 millió fő), Szerbia 18,7%-kal

²³ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

²⁴ CIA: The World Factbook: Explore All Countries – Japan (2022. augusztus 30.).

²⁵ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

²⁶ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

²⁷ CIA: The World Factbook: Median Age – Country Comparisons (é. n. c.).

(1,7 millió fő), Bosznia-Hercegovina 18,2%-kal (0,6 millió fő), Horvátország 18%-kal (0,7 millió fő) és Moldova 16,7%-kal (0,7 millió fő). Gyorsan fog fogyni Albánia (15,8%-kal, 0,5 millió fő) és Románia (15,5%-kal, 3 millió fő) népessége is. Az első húsz helyen (Japán mellett) Kelet- és Közép-Európa, illetve a Balkán országai találhatók. Sajnos hazánk is ott van a leggyorsabban fogyó országok között: 2050-re népességünk 1,2 millió fővel (9,7 millióról 8,5 millióra) fog csökkenni, ami 2020-as népességünk 12,3%-a.²⁸ Ezen országok ugyanis nem vonzanak aktív korú migránsokat, ellenben lakosságuk tömegesen hagyja el őket, a fejlettebb európai államokban keresve jobb életfeltételeket. Azaz a fejlettebb európai országok a periféria fiatalságát elszívva tudják népességük fogyását mérsékelni, illetve megállítani. Leszögezhetjük, hogy az Európai Unióra jellemző szabad mozgás pusztító hatással van az európai periféria államaira. Ez pedig hosszú távon a kelet- és kelet-közép-európai térség, illetve a Balkán legnagyobb biztonsági kockázatát jelenti. Teljes térségek fognak elöregedni, elnéptelenedni. Nem lesz elég aktív, munkaképes lakos, ami hatványozottan fogja érinteni a közigazgatást, a hon- és a rendvédelmet, amelyek sok országban már ma is komoly humán erőforrás-hiánnyal küzdenek. A kevesebb lakos ráadásul a nemzeti összterméket is csökkenti, ami egyre súlyosabb gazdasági, illetve költségvetési helyzetet generál. A kevesebb állami erőforrás pedig csekélyebb befolyást jelent a nemzetközi szintén. Azaz e térségek súlya csökkenni fog a nemzetközi kapcsolatokban.²⁹

Globális erőviszony-átrendeződés?

Érdekes azt is áttekinteni, hogyan alakul a Föld egyes régióinak, országainak népessége a jövőben. Az ENSZ adatai szerint 2020 júliusában Kínának 1439,3 millió, Indiának pedig 1380 millió lakosa volt, a harmadik helyezett Egyesült Államok jócskán lemaradva, 331 millió fővel követte őket. 2050-re viszont Indiának 1629,2 millió, Kínának 1402,4 millió, az Egyesült Államoknak pedig 379,4 millió lakosa lehet a jelenlegi tendenciák alapján. Az afrikai kontinens jövőbeni népesedését jól szemlélteti, hogy a most még „csak” 115 millió lélekszámúra becsült Etiópia lakosságát 2050-re 205,4 millióra teszik a szakemberek.³⁰ (A US Census Bureau³¹ viszont 196 milliót becsül ugyanekkorra, ebből is jól látható, hogy az egyes kutatócsoportok adatai között is hatalmas eltérések lehetnek, érdemes tehát a legtöbb – pláne hosszú távú – előrejelzést némi fenntartással kezelni.)³²

A népességi viszonyok átalakulása – természetesen nem kizárólagos jelleggel – befolyásolhatja egyes országok világpolitikai súlyát. (Egy állam képességeit, erőforrásait – azaz rangpozícióját a nemzetközi életben – a legegyszerűbben öt mutatóval határozhatjuk meg, ezek a terület, a népesség, a nemzeti össztermék, a védelmi költségvetés

²⁸ A UNDESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

²⁹ Kaiser Ferenc: Az erőikvetítés, mint az állam speciális érdekérvényesítő eszköze. In Göcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.

³⁰ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

³¹ Az Amerikai Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala.

³² United States Census Bureau.

és a fegyveres erők létszáma. A területtől eltekintve a népesség határozza meg, állítja elő a maradék hármát.³³ 1950-ben a két Németországnak együttesen 70 millió, Franciaországnak 41,8 millió, az Egyesült Királyságnak pedig 50,6 millió lakosa volt. Németország akkor (összesített népességgel számolva) a világ hatodik, az Egyesült Királyság a kilencedik, Franciaország pedig a tizenegyedik legnépesebb ország volt.³⁴ 2021-re ez már jelentősen megváltozott. Németország 79,9 milliós lakossága már csak a tizenkilencedik helyhez, Franciaország 68,1 és Nagy-Britannia 67,1 millió lakosa pedig – előbbi esetében a tengerentúli területekkel együtt – csak a huszonegyedik, illetve a huszonkettedik helyre volt elég.³⁵ 2050-re ráadásul a következőképpen alakulhat a helyzet: Németország 80,1 millió lakos (23.), Egyesült Királyság 74,1 millió lakos (26.), Franciaország 67,6 millió lakos (28.). Azt sem szabad elfelejteni, hogy ekkorra ezen országok lakosságának akár harmada is Mohamed követőjének vallhatja majd magát, s többségük ősei vagy ők maguk sem Európában látták vagy látják meg a napvilágot.³⁶

Az egykor világhatalom Szovjetunió jogutóda, a napjainkban ismét globális – de mindenképpen erős regionális – hatalommá váló Oroszország számára sem túl kedvezőek a népesedési kilátások, mint fentebb már említettük: népessége gyorsan fogy és öregszik. Napjainkban még Oroszország a világ kilencedik legnépesebb állama, azonban 2050-re már csak a 14. lesz, a helyébe a 194,5 milliós lélekszámúra (9.) becsült Kongói Demokratikus Köztársaság kerülhet. Oroszország 1991 decemberében, a Szovjetunió szétesése előtt még a hatodik legnépesebb állam volt a Földön a maga 148,3 milliós lakosságával. (1950-ben pedig – a mai Oroszország területére becsült – 102,8 milliós népességével a 4. lett volna.³⁷) Az ország népességfogyása annak ellenére alakult így az elmúlt húsz évben, hogy közben milliósámmra menekült vagy települt haza az utódállamok orosz kisebbsége. Moszkva esetében az is aggodalomra ad okot, hogy mindeközben folyamatosan nőtt és nőni fog a muszlimok aránya a népességben belül (2050-re a mostani 10-15%-ból akár 33% is lehet³⁸). Mint fentebb már láthattuk, Japán helyzete még ennél is súlyosabb. A szigetország jelenleg még a Föld tizenegyedik legnépesebb országa, azonban a 2050-re várható 105,8 millió lakosa már csak a 17. helyre lesz elég, míg 1950-ben még a világ ötödik legnépesebb országa volt a maga 82,8 milliós lélekszámával.³⁹ Ha abból indulunk ki, hogy a népesség az állam egyik fontos – ha nem a legfontosabb – értéke, erőforrása, amely megadja helyét, befolyását a nemzetközi térben, akkor Oroszország, de különösen Franciaország és Nagy-Britannia állandó tagsága az ENSZ BT-ben – legalábbis hosszú távon – megkérdőjelezhető, illetve mindenképpen indokoltta válik más államok „beemelése” ebbe az elitklubba. A BT állandó tagságának felülvizsgálása, vélhetőleg kibővítése, már csak népesedési szempontból is megkerülhetetlen. (Még egyszer le kell ugyanakkor szögezni, hogy a népesség csak az egyik tényező a világpolitikában betöltött

³³ Kaiser (2017): i. m. 60.

³⁴ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

³⁵ CIA: The World Factbook: Population – Country Comparisons. (é. n. d).

³⁶ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

³⁷ A UN DESA PD (2019): i. m. és a CIA (é. n. d): i. m. adatai alapján.

³⁸ Kaiser (2021): i. m. 28–29.

³⁹ A UN DESA PD (2019): i. m. adatai alapján.

súly meghatározásában, a gazdasági teljesítmény, a fegyveres erők képességei és még számtalan más elem együtt határozzák meg egy állam érdekérvényesítő képességét a nemzetek közösségében.)⁴⁰

1. táblázat: A világ tíz legnépesebb országa 1950-ben, 2000-ben, 2021-ben és 2050-ben, millió főben

1950			2000		2021		2050	
Ország	Népesség		Ország	Népesség	Ország	Népesség	Ország	Népesség
1. Kína	554,4		Kína	1290,6	Kína	13979	India	1639,2
2. India	376,3		India	1055,6	India	1339,3	Kína	1402,4
3. Szovjetunió	181		USA	281,7	USA	335	Nigéria	401,3
4. USA	158,8		Indonézia	211,5	Indonézia	275,1	USA	379,4
5. Japán	82,8		Brazília	174,8	Pakisztán	238,2	Pakisztán	338
6. NDK + NSZK	70		Oroszország	146,9	Nigéria	219,5	Indonézia	330,9
7. Indonézia	69,5		Pakisztán	142,3	Brazília	213,4	Brazília	229
8. Brazília	54		Banglades	127,7	Banglades	164,1	Etiópia	205,4
9. Nagy-Britannia	50,6		Japán	127,5	Oroszország	142,3	Kongói DK	194,5
10. Olaszország	46,6		Nigéria	122,8	Mexikó	130,2	Banglades	192,6

Forrás: A UN DESA PD i. m., illetve a 2021-es év esetében a *The World Factbook: Population – Country Comparisons* adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Nigéria lakossága 1950-ben 37,9 millió fő, a mai Banglades, azaz Kelet-Pakisztán lakossága 37,9 millió fő, míg a mai Pakisztán lakossága 37,5 millió fő volt. Azaz hetvenegy év alatt az előbbi ország népessége közel hatszorosára, utóbbi kettőé pedig mintegy négy és félszeresére, illetve hat és félszeresére nőtt. 2050-ig a növekedés Banglades esetében már több mint ötszörös, Pakisztánnál kilencszeres, Nigériánál pedig több mint tíz és félszeres lesz. Banglades más szempontból is kiemelhető, hiszen – eltekintve néhány miniállamtól – már napjainkban is a világ legsűrűbben lakott országa: 2020-ban 1265 ember élt minden egyes négyzetkilométerén, 2050-re viszont ez az érték megközelítheti az 1500-at. Itt is meg kell említeni Nigert, amelynek népessége 1950-ben 2 millió, 2021 nyarán viszont már 23,6 millió volt (majdnem tizenkétszeres növekedés), 2050-re pedig 65,6 millió lesz, azaz egy évszázad alatt majdnem a harmincháromszorosára nőhet.⁴¹ Valószínűleg nem fog, mert már majdnem teljesen eltűnt a térségből a világ egyik – valaha volt – legnagyobb felszínű édesvízi állóvize, a Csád-tó. A szavanna helyét pedig egyre inkább a sivatag veszi át – sajnos nem csak – Niger területén. A robbanásszerű népesedés, illetve a globális klímaváltozás által okozott környezeti katasztrófa nyomán ráadásul egyre komolyabb társadalmi feszültségek, országok közötti és országokon belüli konfliktusok (terrorcsoportok, hadúri milíciák) alakulnak ki.⁴²

A nemzetközi életben az utóbbi években lezajló – a népesedési trendekhez köthető – erőssorrend-változást jól szemlélteti Magyarország példája is. 1950-ben 9,3 milliós

⁴⁰ Kaiser (2017): i. m. 60–63.

⁴¹ Kaiser (2017): i. m. 60–63.

⁴² Leon Usigbe: Drying Lake Chad Basin gives rise to crisis. *Africa Renewal*, 2019 december.

lakossága a világ 37. legnépesebb országává tette hazánkat. 2021-ben 9,7 millió lakosunk alapján már csak a 93.-ak voltunk, 2050-re pedig a 8,3 millió főre becsült lélekszám alapján mindössze a 105–115. helyen lehetünk a világ országainak népességi sorrendjében. Ez is jól jelzi azt a globális átrendeződést, amely az elmúlt évtizedekben zajlott. 1950-ben a hazánkkal összevethető lélekszámú országok, ha nem is voltak nagyhatalmak, de legalább nem számítottak teljesen súlytalannak a világpolitikában. Akkoriban a Kínai Népköztársaság népessége nagyjából „csak” hatvanszorosa, Indiáé pedig „mindössze” negyvenszerese volt hazánkénak. Napjainkban ezek az államok már 144-szer, illetve 139-szer népesebbek, s 2050-re az arány már 169-szeres, illetve 193-szoros lesz. S ne feledjük, népességét tekintve 1950 és 2021 között 56 ország került elénk, s 35 év múlva – előreláthatóan – további tizenhat-huszonhat teszi majd meg ugyanezt. Közepes népességű országból kisállammá váltunk, ami saját régióinkban csak azért nem jelent problémát, mert összes szomszédunkra hasonló – előregedő és fogyó – népesedési tendenciák jellemzők.⁴³

A túlnépesedés elsősorban a fejlődő világ országaiban vezet konfliktusokhoz. Ám modern korunkban már mindennek globális következményei is vannak: afrikai, ázsiai vagy latin-amerikai menekültek milliói igyekeznek eljutni a fejlettebb országokba, amelyek erőforrásaik jelentős részét válságterületekről szerzik be, s exportjuk jelentékeny része is oda irányul. A természetes környezet pusztulása vagy a klímaváltozás sem áll meg a fejlett országok határainál. Különösen a felénk irányuló migráció – amely nem elválasztható a fejlődő világ lakosságának jobb életre való törekvésétől – az, ami egyre fokozódik.⁴⁴

Tekintsük át a „gazdag” és a szegény országok népességének változásait. A fejlődő világban él az emberiség egyre nagyobb része. 1950-ben a világ fejlett részében 815 millió, a fejlődőben 1722 millió ember élt. Egy aránylott a 2,1-hez. 2000-ben már 1,2, illetve 5 milliárd főről beszélhettünk, azaz nagyjából egy aránylott a négyhez. 2020-ban a fejlett világban nem egészen 1,3 milliárdan, a fejlődőben viszont már több mint 6,5 milliárdan éltek. Egy aránylott az öthöz. 2050-ben a fejlett világ lakosainak lélekszáma várhatóan a 2000-es szint közelében (1,3 milliárd) alakul, a fejlődő régió viszont már 8,5 milliárd lakossal fog rendelkezni. Egy aránylik majd a hat és félhez. Külön aggasztó, hogy 2050-ben majdnem 1,9 milliárd fő (a Föld népességének több mint 19%-a) a legszegényebb országok – döntő többségében – mélyszegénységben élő lakosa lesz.⁴⁵

A kontinensek népességének alakulása is szemléletesen bizonyítja, hogy mekkora súlyponteltolódás következett be az elmúlt évtizedekben, s ha nem változnak a jelenlegi tendenciák, akkor mi várható a jövőben:

⁴³ A UN DESA PD (2019): i. m. és a CIA (é. n. d): i. m. adatai alapján.

⁴⁴ Kaiser (2021): i. m. 30.

⁴⁵ A UN DESA PD i. m. és a CIA (é. n. d): i. m. adatai alapján.

2. táblázat: A lakott kontinensek területe és népességének alakulása 1950 és 2100 között

Év	Népesség (millió fő) / aránya a világ népességéhez viszonyítva					Terület (ezer km ²)
	1950	2000	2021	2050	2100	
Ázsia	1404,9 / 55,4%	3741,3 / 60,9%	4679,7 / 59,4%	5290,3 / 54,3%	4719,4 / 43,4%	31027 / 24,7%
Afrika	227,8 / 9%	811,0 / 13,2%	1373,5 / 17,5%	2489,3 / 25,6%	4280,1 / 39,3%	30369 / 24,2%
Észak-Amerika	172,6 / 6,8%	312,4 / 5,1%	371,1 / 4,7%	425,2 / 4,4%	490,9 / 4,5%	24507 / 19,5%
Latin-Amerika	168,8 / 6,7%	521,8 / 8,5%	659,7 / 8,4%	762,4 / 7,8%	680 / 6,3%	17847 / 14,2%
Európa	549,3 / 21,6%	725,6 / 11,8%	747,7 / 9,5%	710,5 / 7,3%	629,6 / 5,8%	10396 / 8,3%
Ausztrália	13,0 / 0,5%	31,4 / 0,5%	43,2 / 0,5%	57,4 / 0,6%	74,9 / 0,7%	8429 / 6,7%
Világ	2536,4 / 100%	6143,5 / 100%	7875 / 100%	9735 / 100%	10874,9 / 100%	125378 / 100%

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (KSH): A világ népessége kontinensek szerint, 1950–2100 (2022), illetve UN DESA PD: i. m. A források adatai alapján szerkesztette a szerző.

Jól látható Európa folyamatos térszerkesztése, hiszen – kedvező földrajzi és klimatikus adottságainak köszönhetően⁴⁶ – az írott történelem óta Ázsia után mindig az „öreg kontinens” volt a második legnépesebb földrész. Jelenleg azonban népessége már csak a harmadik Ázsia és Afrika után, s 2050-re Latin-Amerika is elé fog kerülni. A legdinamikusabb növekedés egyértelműen Afrikához kapcsolódik, amelynek népessége 1950 és 2021 között lényegében a hatszorosára nőtt, ugyanebben az időszakban Európa például csak 1,4-szeres növekedést produkált. Afrika népessége – ha jók az előrejelzések – 1950-hez képest 2050-re közel tizenegyszeresére fog nőni, ugyanezen időszak alatt Európa népessége csak kevesebb mint 1,3-szeres növekedésre lesz képes, azaz a kontinens lakossága – a migráció ellenére – fogyni fog a jövőben.⁴⁷ A „fekete kontinens” már most is rendkívül súlyos édesvízszűkösséggel és élelmiszer-termelési problémákkal küszködik, népessége – különösen a szubszaharai régióban – hihetetlen nyomorban él, és a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve lakosainak helyzete nem fog sokat javulni a jövőben sem. A klímaváltozás – így az édesvízszűkösség és az esőerdők pusztulása – leginkább Afrikát érinti, úgy, hogy területének igen jelentős része már az ipari forradalom előtt is sivatag volt. Nem nehéz mindebből kikövetkeztetni, hogy a kontinens gyorsan növekvő népességének egyre nagyobb része fog útnak indulni, és folyamatosan növekedni fog az országokon belüli, a regionális és a kontinensek közötti migráció is.⁴⁸ Ázsia az írott történelem kezdete óta a legnépesebb földrész, s elsőségét a jövőben sem fenyegeti semmi. Ahogy az elmúlt évtizedekben, úgy a jövőben is ott fog élni a Föld népességének legnagyobb hányada, bár Afrika lakossága – a jelenlegi előrejelzések alapján – a századfordulóra szorosan meg fogja közelíteni. Latin-Amerika népessége – az Észak-Amerikába irányuló migrációnak köszönhetően, illetve a születések számának lassú csökkenése miatt – folyamatosan mérséklődik, sőt 2050 után egyre gyorsuló ütemben csökkenni

⁴⁶ Azaz ott volt/van arányaiban sok termőföld és édesvíz.

⁴⁷ UN DESA PD (2019): i. m.; illetve KSH (2022): i. m.

⁴⁸ Kaiser (2021): i. m. 31.

fog. Észak-Amerika lakossága folyamatos, de fenntartható módon fog növekedni, ami elsősorban a migrációnak, nem pedig a saját lakosság fertilitásának tudható be.

A fejezet megírásához használt előrejelzések persze nem csálthatatlanok, s csupán a jelenlegi tendenciákkal számolnak. Mivel a mérvadó ENSZ-forrás⁴⁹ 2019-es adatokat használ, értelemszerűen előrejelzéseibe nincsen belekalkulálva a 2019 végén kirobbant és 2021. augusztus végéig már több mint 4,5 millió halálos áldozatot követelő Covid-19-világjárvány hatása.⁵⁰ (Nyilván a jövőben is lehetnek olyan nagy természeti vagy ipari katasztrófák, fegyveres konfliktusok, esetleges újabb világjárványok, amelyek jelentősen befolyásolhatják, mérsékelhetik a népesség növekedését.)

A túlnépesedés elleni fellépés

A fejezet terjedelmi korlátai miatt a Föld népességváltozásának számos biztonsági kihívását, kockázatát és fenyegetését (urbanizáció, a nemi arányok eltolódása a szelektív abortusz és a lánycsecsemők meggyilkolása miatt, migráció, erőforrásokért vívott konfliktusok, gyenge államiság stb.) nem tudtuk mélyebben érinteni. Viszont ezek ismeretében le kell szögeznünk, hogy a globális túlnépesedés napjaink, illetve jövőnk egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb biztonsági fenyegetése. A népesség robbanásszerű gyarapodása szinte minden biztonsági kockázattal, kihívással és fenyegetéssel összefüggésbe hozható. A túlnépesedés már most is óriási fenyegetést jelent a globális ökoszisztémára, jövőbeni jólétünkre, életminőségünkre. A megoldásra váró problémák égetőek, de nemzetközi összefogással kezelhetők lehetnek. Önmagában ugyanis egyetlen ország sem tudja hatékonyan mérsékelni, esetleg megállítani a globális túlnépesedést, ahhoz bolygónk népének, politikai szereplőinek együttes/közös cselekvésére van szükség. Kína kétségtelen sikereket ért el saját robbanásszerűen gyarapodó népességének születésszabályozása terén, de a Peking által alkalmazott radikális eszközök csak a világ népességének ötödét érték el, a többi ország folyamataira nem hatottak, arról nem is beszélve, hogy egyetlen demokratikus ország kormánya sem vállalná fel ezeket a módszereket. (Napjainkban pedig már Kína is szakított a kíméletlen egykepolitikával, annak hosszú távon negatív hatásai miatt.) Jelenleg pont a globális összefogás hiányzik a népességrobbanás, illetve következményei (édesvízszűkösség, élelmiszerhiány, a termőföld pusztulása, klímaváltozás, migráció, regionális konfliktusok stb.) elleni fellépésből. Minden országnak többé-kevésbé a saját belügye, hogy hogyan kezeli – vagy hanyagolja el – a népesedés kérdéseit. Nemzetközi beavatkozásra így csak humanitárius válságok, éhínségek, polgárháborúk, népiirtások stb. esetén van mód, s ilyenkor természetesen nem a családtervezés, a születésszabályozás megoldása a legfontosabb kérdés. A fejlett országok kormányai ráadásul nehezen szánják rá magukat az ilyen műveletekre, hiszen a szükséges lépések komoly anyagi áldozatokkal járnak, és politikailag – mind odahaza, mind pedig a nemzetközi kapcsolatokban – rendkívül kockázatosak (lásd az USA és szövetségesei nem

⁴⁹ UN DESA PD (2019): i. m.

⁵⁰ Az adatok forrása: Johns Hopkins University & Medicine: Coronavirus Resource Center (2021).

túl fényesen sikerült afganisztáni beavatkozását). A globális túlnépesedés azonban nem ismer országhatárokat, hatásaival – legyen az a természetes környezet gyors degradálása, a klímaváltozás, az erőforrások (víz, termőföld, élelmiszer, energia) csökkenése, konfliktusok és háborúk, vagy a tömeges migráció – bolygónk minden állama szembeesül. A problémák megoldása nem várhat, mert gyermekeink jövőjét kockáztatjuk, ha a szőnyeg alá söpörjük azokat. Minél később tesszük meg a szükséges lépéseket, annál nehezebb dolgunk lesz.⁵¹

Összegzés

A fejezet a globális (túl)népesedés történetét, várható jövőbeni trendjeit és már napjainkban is súlyos hatásait mutatja be. A felhasznált hazai és nemzetközi szakirodalom, különösen a releváns és aktuális adatbázisok több szempontból való feldolgozása, elemzése segítségével igazolta, hogy a globális népesedés – különösen annak afrikai regionális trendje – napjaink egyik legkomolyabb biztonsági fenyegetése, amely számos más biztonsági kihívás, kockázat és fenyegetés kiindulási alapja, illetve fokozza azok súlyosságát.

Felhasznált irodalom

- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook*. (é. n. a). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/
- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook: Explore All Countries – Japan* (2022. augusztus 30.). Online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/japan/>
- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook: Field Listing – Mother’s Mean Age at First Birth*. (é. n. b). Online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/mothers-mean-age-at-first-birth/>
- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook: Median Age – Country Comparisons*. (é. n. c). Online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/median-age/country-comparison>
- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook: Population – Country Comparisons* (é. n. d). Online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/population/country-comparison>
- Central Intelligence Agency (CIA): *The World Factbook: Total Fertility Rate – Country Comparisons*. (é. n. e) Online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/total-fertility-rate/country-comparison>
- Intergovernmental Panel on Climate Change: *Climate Change 2021. The Physical Science Basis. IPCC AR6 WGI* (2021. augusztus 7.). Online: www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf
- Kaiser Ferenc: Az erőketítés mint az állam speciális érdekérvényesítő eszköze. In Göcse István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.

⁵¹ Kaiser (2021): i. m. 33.; Ministry of Defence: *Global Strategic Trends – The Future Starts Today*. London, Ministry of Defence, 2018; valamint National Intelligence Council: *Global Trends 2040: A More Contested World* (2021. március).

- Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, elöregedés és nemi aránytalanságok. In Tálás Péter – Csiki Varga Tamás – Etl Alex – Berzsenyi Dániel: *A globalizált világ kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 17–34.
- Központi Statisztikai Hivatal: A világ népessége kontinensek szerint, 1950–2100 (2022). Online: www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html
- L. Rédei Mária: *Demográfiai ismeretek*. Budapest, Reg-Info, 2006.
- Ministry of Defence: *Global Strategic Trends – The Future Starts Today* (2018). Online: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/771309/Global_Strategic_Trends_-_The_Future_Starts_Today.pdf
- National Intelligence Council: *Global Trends 2040: A More Contested World* (2021. március). Online: www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf
- United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division: *World Population Prospects: 2019 Revision*. New York, United Nations, 2019. Online: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Interpolated/>
- United Nations Environment Programme – World Economic Forum – Economics of Land Degradation Initiative – Vivid Economics: *State of Finance for Nature: Tripling Investments in Nature-Based Solutions by 2030*. Nairobi, United Nations Environment Programme, 2021. Online: www.unep.org/resources/state-finance-nature
- United States Census Bureau: *Historical Estimates of World Population*. Online: www.census.gov/data/tables/time-series/demo/international-programs/historical-est-worldpop.html
- United States Census Bureau: *International Database: World Population Estimates and Projections*. Online: www.census.gov/programs-surveys/international-programs/about/idb.html
- Usigbe, Leon: Drying Lake Chad Basin Gives Rise to Crisis. *Africa Renewal*, (2019. december). Online: www.un.org/africarenewal/magazine/december-2019-march-2020/drying-lake-chad-basin-gives-rise-crisis
- Worldometer: *World Population by Year* (é. n.). Online: www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/